

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, АБО ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Борець М.В.

аспірантка НТУУ «КПІ», м. Київ

У статті досліджено сутність понять: «регулювання», «нагляд», «державне управління», «державне регулювання і нагляд», «державне регулювання і нагляд в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму», «адміністративно-правовий режим у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом», «елементи адміністративно-правового механізму здійснення діяльності державних регуляторів України своїх повноважень у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом».

В статье исследована сущность понятий: «регулирование», «надзор», «государственное управление», «государственное регулирование и надзор», «государственное регулирование и надзор в сфере предотвращения та противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, або финансирования терроризма», «адміністративно-правовий режим в сфері противодействия легализации доходов, полученных преступным путем», «элементы адміністративно-правового механизма осуществления деятельности государственных регуляторов соответствующих полномочий в сфері противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем».

This abstract explores the nature of concepts: "regulation", "supervision", "state management", "state regulation and supervision", "state regulation and supervision in the area of prevention and resistance of legalization of profits, obtained in criminal way (money laundering) and terrorism financing", "administrative and legal regime in the area of prevention and resistance of legalization of profits, obtained in criminal way", "the elements of administrative and legal mechanism of realization of state regulators of Ukraine their authority in the area of prevention and resistance of legalization of profits, obtained in criminal way (money laundering)".

Ключові слова: державне управління, регулювання, нагляд, державне регулювання і нагляд в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму.

Актуальність теми. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, загрожує національній безпеці України, становить серйозну небезпеку для розвитку її національної економіки, ставить під загрозу відносини з іншими державами, а також негативно впливає на її міжнародний імідж.

Необхідність контролю над фінансовими потоками з метою запобігання легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, стала одним із головних підстав створення в Україні національної системи протидії цим видам злочинів, що включає у себе систему заходів адміністративно-правового, фінансово-правового, кримінально-правового характеру.

Для вітчизняної правової науки розробка організаційних та практичних заходів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в умовах сьогодення є значною мірою новим напрямком наукового пошуку. В свій час цю проблему досліджували ряд вітчизняних вчених: Л.М. Доля, В.Т. Білоус, О.Ф. Долженков, В.М. Попович, М.І. Камлик, О.Є. Користін, А. Беніцький, Г.А. Усатий, О.О. Дудоров, П.П. Андрушко, Т. Качка, С.С. Чернявський.

Враховуючи актуальність розглянутої теми, як в Україні, так і в міжнародному масштабі проблема реалізації й удосконалення механізму протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванню тероризму є однією із найбільш досліджуваних. Однак, автори більшості робіт вивчають проблеми протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванню тероризму, винятково із кримінально-правових і міжнародно-правових позицій. Адміністративно-правовим же засобам протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванню тероризму достатньої уваги не приділялося.

Мета статті – дослідити сутність понять «регулювання», «нагляд», «державне управління», «державне регулювання і нагляд», «державне регулювання і нагляд в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», «адміністративно-правовий режим у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом», дослідити елементи адміністративно-правового механізму

здійснення діяльності державних регуляторів України у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Досягнення визначеної мети, перш за все, передбачає дослідження діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу, їх регулятивної та наглядової функцій, пошуку шляхів і способів постійного вдосконалення їх організаційно-управлінських форм діяльності.

Виклад матеріалу основного дослідження. Однією з особливостей національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є регулююча та наглядова діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу, яка повинна відповідати міжнародним стандартам.

Ефективна система ПВК/ФТ (протидії відмиванню коштів/фінансуванню тероризму), як визначено у пункті 9 Вступу до 1 частини Рекомендацій FATF (лютий 2013 р.) вимагає певних структурних елементів, наприклад: політичної стабільності; зобов'язання на високому рівні усунути недоліки у сфері ПВК/ФТ; стабільність установ, що відзначаються підзвітністю, цілісністю та прозорістю; верховенство права; а також спроможна, незалежна та ефективна судова система, а в пункті 10 акцентовано увагу на факторах, які включають завершеність та складність регуляторного та наглядового режиму у країні; рівень корупції та вплив заходів по боротьбі з корупцією [1].

Проаналізувавши нормативно-правове забезпечення можна визначити, що управління в даній сфері здійснюється органами державної влади на двох рівнях, які можна об'єднати у дві групи. До I групи входять: Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів. Завданнями даної групи є утворення регулюючих органів та надання їм повноважень. II групу становлять суб'єкти державного фінансового моніторингу: Державна служба фінансового моніторингу (далі - ДСФМ), Національний банк України, Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство юстиції України. Зазначені органи здійснюють державне регулювання та нагляд, розробляють принципи, методи та інструменти регулювання та нагляду, стандарти й нормативи діяльності [2].

Згідно п. 2 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», суб'єкти державного фінансового моніторингу (далі – державні регулятори) повинні здійснювати регулювання та нагляд з урахуванням політики, процедур та систем контролю, оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час діяльності таких суб'єктів у цій сфері [2].

Для більш повного з'ясування категорійних понять «регулювання», «нагляд» проаналізуємо їх місце в системі функцій управління.

Управління охоплює всі сфери життя суспільства, кожна з яких потребує певного впорядкування, і представляє собою цілеспрямований вплив суб'єкта управління на будь-який об'єкт в інтересах досягнення визначених результатів, тобто обумовленої мети. Отже, управління – це цілеспрямована сукупність дій, які забезпечують узгодженість та координацію спільних робіт з метою досягнення суспільно-важливих цілей та вирішення завдань.

Що стосується визначення такого поняття як «державне управління», в теорії адміністративного права існує два підходи. Перший підхід розглядає державне управління в широкому розумінні і визначає його як сукупність усіх видів діяльності всіх органів держави, тобто фактично означає всі форми реалізації державної влади в цілому. Інший підхід визначає державне управління у вузькому розумінні, як сукупність державних органів, між якими певним чином розподілені різні види діяльності держави. Інакше кажучи, йдеться про самостійний вид діяльності держави, який здійснює певна частина державних органів. Можна зробити висновок, що державне управління – це вид соціального управління, вид специфічної діяльності держави, що проявляється у функціонуванні її органів, які впливають на суспільні відносини з метою їх врегулювання відповідно до державних інтересів.

На думку В.Б. Авер'янова, найважливіша особливість державного управління пов'язана із застосуванням державної влади з боку відповідних органів держави з метою виконання всіх її основних цілей, завдань і функцій [3, 57].

Авер'янов В.Б. акцентує увагу, що «Саме вузьке розуміння державного управління має бути основним в адміністративному праві, оскільки реальної потреби у використанні тут ще одного — широкого — розуміння державного управління просто немає. Поняття державного управління, що регулюється адміністративним правом слід визначати як нормотворчу і розпорядчу діяльність органів виконавчої влади з метою владно-організуючого впливу на

відповідні суспільні відносини і процеси в економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах, а також внутрішньоорганізаційну діяльність апарату всіх державних органів щодо забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій і повноважень» [3, 60].

Державне управління в сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, має ряд властивостей: здійснюється на основі закону; має активний, цілеспрямований характер; має загальносистемний характер, тобто управлінський вплив здійснюється на усі складові системи; має організуючий характер; виражається у правових і організаційних формах; використовує як прямі адміністративні, так і непрямі економічні методи; суб'єкти державного регулювання та нагляду у межах компетенції контролюють дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог Закону.

Реалізація змісту державного управління здійснюється через комплекс його функцій, завдяки яким виконуються завдання держави й суспільства. На нашу думку, поняття функції державного управління найбільш конкретно було сформульовано Н.Р. Нижник, а саме: функція державного управління - це специфічний за предметом, змістом і засобами забезпечення цілісний управляючий вплив держави, в якому можна не лише виділяти й описувати функції державного управління, а й аналізувати розподіл кожної функції державного управління "по вертикалі" і "по горизонталі" державних органів, тобто функціональну структуру державного управління [4, 83].

Першим науковцем, який сформулював загальну систему управлінських функцій, був А. Файоль. Саме йому належить думка, що управляти - означає передбачати, організовувати, розпоряджатися, координувати і контролювати [5, 83]. Сучасна теорія державного управління розширила схему функцій, яку розробив А. Файоль ще на початку ХХ ст. Проте, дослідники державного управління по-різному визначають систему управлінських функцій. Так, Б. А. Гаєвський до основних функцій управління відносить: прогнозування, програмування, планування, регулювання, координацію і контроль [6, 33]. Вважаємо, що основною функцією управління обов'язково повинна бути визнана і функція організації. Серед теоретиків адміністративного права систему управлінських функцій досліджували Авер'янов В.Б., Битяк Ю.П., Коломієць Т., Стеценко, а також серед теоретиків державного управління Г. Туманов, Ю. Козлов, Є. Кубко.

Авер'янов В.Б. вказував на те, що співвідношення між поняттями "регулювання" та "управління" доцільніше оцінювати в контексті не лише їхнього взаємозв'язку, а й загального поняття "організація" (або "організаційна діяльність") [3, 63], «державне регулювання не може бути використане без застосування методів безпосереднього впливу на об'єкти управління, і тому державне регулювання зрештою неможливе без державного управління» [3, 66].

Таким чином, проаналізувавши наукові праці з проблем визначення функцій управління, вважаємо, що система управлінських функцій має таку структуру: прогнозування, програмування, планування, організація, регулювання, координація, контроль (нагляд).

Як зазначає Битяк Ю.П. «змістом державного управління є комплекс функцій, які називаються функціями управління. Через їх реалізацію суб'єкти виконавчої влади здійснюють управлінські процеси, досягають поставленої мети» [7, 121].

Отже, регулювання й інші функції управління виконують роль засобів, які забезпечують досягнення основних цілей системи. Тут виявляється закономірність у тому, що дослідження функцій управління повинно розкрити їх внутрішній зміст і систематику, визначити критерії їхнього розвитку і застосування, а також раціональні межі використання, щоб уникнути негативних наслідків, викликаних перебільшенням окремих функцій.

Система державного регулювання та нагляду в сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом повинна вдосконалюватися як цілісна система, що означає необхідність:

- 1) визначення цільових орієнтирів і методів регулювання та нагляду;
- 2) координації Державною службою фінансового моніторингу України (ДСФМ) як органу, який забезпечує політику держави в даному напрямку, за діяльністю суб'єктів державного регулювання та нагляду;
- 3) регламентації регулятивних та наглядових процедур.

Термін «державне регулювання» в сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна розглядати в широкому та у вузькому розумінні. У широкому розумінні, державне регулювання в зазначеній сфері включає всю систему заходів, які вживаються уповноваженими органами держави для запобігання та протидії правопорушенням в даній сфері. У вузькому розумінні, це діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у цій сфері.

Державне регулювання у зазначеній сфері вимагає наявності певної вибудованої системи організаційно-правового забезпечення. І основою такої системи є правове

регулювання. Воно містить у собі механізм доведення керуючого впливу держави до об'єкта управління. В структурі цього механізму можна виділити два напрямки, один з яких полягає в тому, що існує певна група державних органів, уповноважена на основі закону здійснювати управлінські дії від імені держави, а другий, це сукупність форм, методів і способів, використовуваних цими органами в процесі регулювання у даній сфері.

Найважливішими засобами механізму адміністративно-правового регулювання є нормативні та індивідуальні акти, які відповідають двом рівням адміністративно-правового регулювання. Перший рівень становлять загальні правила поведінки людей, а другий - утворюють індивідуальні акти, що визначають на основі адміністративно-правової норми права й обов'язки конкретних учасників правовідносин. В адміністративно-правовому відношенні як елемент правового регулювання індивідуалізуються положення тієї або іншої норми адміністративного права, визначаються характер, права й обов'язки учасників відносин.

Державне регулювання передбачає використання ряду методів. Під методами державного регулювання в даній сфері розуміють способи впливу суб'єктів державного фінансового моніторингу на суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави.

За засобами впливу на суб'єктів первинного фінансового моніторингу методи державного регулювання поділяються на дві групи: прямого і непрямого (опосередкованого) впливу. До методів прямого державного впливу належать такі (адміністративні):

визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

забезпечення подальшого розвитку державної інформаційної системи, що дає змогу виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом;

здійснення нагляду за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу (шляхом проведення планових та позапланових перевірок);

надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;

здійснення регулювання та нагляду з урахуванням політики, процедур та систем контролю, оцінки ризиків;

проведення перевірок організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

правові й адміністративні обмеження та заборони (штрафи, обмеження, тимчасове припинення діяльності чи анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу на право провадження певних видів діяльності у порядку, встановленому Законом; тимчасове відсторонення посадової особи суб'єкта первинного фінансового моніторингу від посади).

Непрямі методи використовуються для опосередкованого впливу на діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу. З їх допомогою на фінансовому ринку створюється середовище, яке спрямовує та змушує суб'єктів первинного фінансового моніторингу діяти у визначеному напрямку, що відповідає загальним цілям протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Аналіз нормативно-правових елементів, що визначають організаційно-правові засади державного регулювання в сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні показує, що чинне законодавство на сьогодні не містить визначення поняття "державне регулювання" в даній сфері.

У ст .1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності » дано визначення поняття Регуляторний акт — прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом» [8] . З даного визначення слідує, що нормативно-правовий акт приймається уповноваженим регуляторним органом, а його положення регулюють також і адміністративні відносини між регуляторним органом та суб'єктами господарювання.

Отже, розглянутий механізм організаційно-правового регулювання в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, представлений у вигляді двокомпонентної будови, що має дві основні цілі функціонування. Перша складова - адміністративна, оскільки включає систему державних органів, наділених в силу своєї компетенції спеціальною правоздатністю, регулятивними повноваженнями стосовно даної діяльності. Друга складова – організаційно-функціональна – сукупність методів, форм і способів, використовуваних цими органами в процесі регулювання діяльності. Взаємозв'язок між компонентами в механізмі забезпечують правові норми. В рамках системи керуючі суб'єкти використовують різні методи, засоби й форми регулювання: адміністративні, фінансові і застосовують елементи саморегулювання.

При цьому в якості його основних методів і засобів виділені:

- державна легалізація діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу (процедури, обумовлені створенням і припиненням діяльності, а також обліком і ліцензуванням);

- стандарти й нормативи при проведенні фінансового моніторингу;

- нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- цивільно-правова, адміністративна й кримінальна відповідальність за порушення в даній сфері.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу (далі - Державні регулятори) є основним суб'єктом адміністративно-правового регулювання відносин у даній сфері. При цьому, вони наділені публічно-правовим статусом і мають право ухвалювати правові акти з метою виконання своїх функцій. Правові акти суб'єктів державного фінансового моніторингу, що розкривають методи адміністративно-правового регулювання діяльності повинні перебувати в системному взаємозв'язку з вимогами законів.

Специфіка правового регулювання відносин у даній сфері проявляється у механізмі їх правового забезпечення, спрямованого на реалізацію публічних інтересів у цій сфері та представляє застосування владного впливу з боку уповноважених суб'єктів держави на поведінку і волю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що базується на імперативній основі, в поєднанні з засобами саморегулювання.

Правове регулювання діяльності у даній сфері носить комплексний характер. При цьому адміністративно - правові методи регулювання, сукупність застосовуваних адміністративних заходів, форм і прийомів, є найважливішою ланкою, спрямованою на досягнення цілей правового регулювання. Аналіз правового механізму державного регулювання у цій сфері призводить до необхідності введення категорії правових режимів як властивості правового середовища, в якому здійснюється діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Правове середовище формується в результаті впливу всього комплексу регулюючих заходів правового характеру: законодавчо визначених статусів суб'єктів діяльності у даному правовому середовищі, правових принципів діяльності, нормативного регулювання на законодавчому та відомчому рівні, прийняття індивідуально - правових правозастосовних актів, переваги стимулюючих або обмежуючих, заборонних методів регулювання, рівня правового регулювання і стану законності в цій сфері.

Правові режими являють собою особливий вид регулювання, у рамках якого створюється й використовується специфічна комбінація юридичних, організаційних та інших засобів, до яких належать: правові акти та норми, що встановлюють особливий порядок діяльності у тих чи інших сферах; уповноважені державні органи, спеціально створювані або наділені повноваженнями формувати або підтримувати відповідний режим; суворя система контролю і відповідальності за діяльність у рамках режиму [9, 401].

На нашу думку, адміністративно-правовий режим у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, включає наступні необхідні елементи:

- наявність нормативних актів, що регулюють діяльність суб'єктів фінансового моніторингу в даній сфері, закріплення в них основних принципів та методів здійснення діяльності;

- визначення статусу суб'єктів державного фінансового моніторингу, що здійснюють державне регулювання та нагляд;

- визначення суб'єктів первинного фінансового моніторингу і специфічних вимог до них;

- встановлення правил здійснення діяльності для суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Висновки. З метою остаточного визначення місця державного регулювання та нагляду в національній системі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно систематизувати в логічній послідовності вище наведені та сформульовані твердження, а саме:

1. регулювання і нагляд є найважливішими функціями державного управління;

2. діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу є предметом державного управління, і, відповідно, державного регулювання та нагляду;

3. за результатами державного регулювання та нагляду застосовуються заходи адміністративного примусу щодо виявлених правопорушень.

Термін « державне регулювання » в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна розглядати в широкому та у вузькому розумінні. У широкому розумінні, державне регулювання в зазначеній сфері включає всю систему заходів, які вживаються уповноваженими органами держави для запобігання та протидії правопорушенням в даній сфері. У вузькому розумінні, це діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у цій сфері.

Отже, можна сформулювати поняття «Державне регулювання та нагляд в сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» - це діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу, яка являє собою здійснення цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів первинного фінансового моніторингу шляхом здійснення регуляторної та наглядової діяльності в даній сфері, реалізації положень регуляторних актів та застосування заходів адміністративного примусу щодо виявлених правопорушень.

Організаційна та практична діяльність суб'єктів державного регулювання та нагляду в даній сфері на сучасному етапі потребує новітньої ефективної системи заходів, що передбачає наступне: удосконалення механізму регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу з боку державних регуляторів; створення ефективної системи взаємодії між ДСФМ, державними регуляторами і правоохоронними органами та впровадження ефективних форм і методів, що відповідатимуть міжнародним стандартам.

Література

1. Методологія з оцінки відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму (лютий 2013 року) [Електронний ресурс] // Державна служба фінансового моніторингу України : [сайт]. – Режим доступу :

http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2013/20130430/24042013.pdf. – Назва з екрану.

2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 № 249-IV(в редакції від 11.08.2013, підстава 406-18) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>. – Назва з екрану.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник : у 2 т. / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Р. А. Калюжний та ін.; відповід. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Юридична думка, 2004. – Т. 1. – 584 с.

4. Нижник Н.Р. Реформування державного управління в Україні : проблеми і перспективи. – К. : Оріяни. – 1998. – 364 с.

5. Файоль А. Общее и промышленное управление. – М. – 1923. – 120 с.

6. Гаєвський Б.А. Основи науки управління. – К. : МАУП– 1998. – 122 с.

7. Ю. П. Битяк. Адміністративне право України: Підручник: за ред. Битяка Ю.П. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 340 с.

8. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV(в редакції від 01.01.2013, підстава 5212-17) // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>. – Назва з екрану.

9. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. - М.: Юринформцентр, 1998. - 798 с.